

Александар Ђукић

мастер археолог

Удружење за неговање
културног наслеђа „Челник“, Љиг
alekdjukic@yahoo.com

Никола врачар из Шилопаја – народни преварант од поверења

Апстракт: Прелиставајући, у првом реду, изворе с почетка 20. века за Руднички и Ваљевски округ, у радовима „Народни животи и обичаји у Бабајићу и Велишевцима – два насеља у ваљевској Колубари“ Милоша Ђ. Шкарића из 1912. и „Качер и Качерци“ Јеремије М. Павловића из 1928. године, нарочито јакој привукао је извесни Никола врачар из Шилопаја, чије се име спомиње у оба текста. Истосијавило се да је у иштању изузетно занимљива и надалеко чувена личности с краја 19. и почетка 20. века, чије је име било познато далеко изван граница Рудничког округа.

Кључне речи: Никола врачар, Шилопај, Рудник, Качер, народно лекарство, народна религија

Увод

Приређујући рукопис *Народни животи и обичаји у Бабајићу и Велишевцима – два села у Ваљевској Колубари*, написан 1912. године који се налази у Архиву САНУ под бројем 211, а чији је аутор био учитељ Милош Ђ. Шкарић¹, приређивач је запазио једно занимљиво име. Наиме, споменути рукопис је писан по упутствима за антропогеографска истраживања које је издао Јован Цвијић, а у њима је предвиђено и бележење народних веровања и празноверица.² Говорећи о врачану у Бабајићу и Велишевцима, као веома раширеној појави у то време, Милош Ђ. Шкарић каже:

... У болеснима се редовно обраћају врачарама и женама које умеју врачати од разних

болести. За сад у овој околини на јасу је Никола врачар из Шилопаја (Р. Округ), а има и једна жена врачара у Трудељу (истом Р. Округ). Никола јаси уљевље и баца карпе.³

О Николи врачару из Шилопаја, као својеврсној звезди свог времена, писао је и Јеремија М. Павловић у свом делу *Качер и Качерци* насталом из његових бележака из 1913. и 1921, а објављеном 1928. године.⁴ С обзиром на то да се име овог врачака спомиње у два извора, настала независно један од другог, наметнуо се закључак да се ради о веома занимљивој личности о којој би се могло још много рећи пре него што последње приче и предања из тих времена падну у заборав.

Шилопај, родно место Николе врачака, налази се на десетак километара југозападно од данашње вароши Рудник у општини Горњи Милановац и данас броји свега око 80

[1] Милош Ђ. Шкарић, *Народни животи и обичаји у Бабајићу и Велишевцима – два насеља у ваљевској Колубари*, приредили Милан Стојић и Александар Ђукић (Београд: Друштво српских родословаца „Порекло“, Љиг: Удружење за неговање културног наслеђа „Челник“, 2023).

[2] Јован Цвијић, „Упутства за истраживање народа и народног живота“, *Српски етнографски зборник*, књ. XVI (1910), 437-480.

[3] М. Ђ. Шкарић, *Народни животи...*, 123.

[4] Јеремија М. Павловић, *Качер и Качерци* (Београд: „Св. Сава“, 1928).

Слика 1 – Заселак Грнчарица, село Шилопај (аутор: А. Ђукић)

становника.⁵ Кроз централни део села протиче река Грнчарица, чији доњи ток улази у долину звану Шилопајско Поље, око кога се уздижу западне падине Рудника. У селу постоје три засеока: Липа, Средина села и Грнчарица.⁶ Током 19. и прве половине 20. века Шилопај припада Качерском срезу Рудничког округа и од 1838. године је седиште Шилопајске општине, коју су у почетку чинила села Шилопај, Крива Река и Накучани.⁷ Село је такође познато по Љубомиру Љуби Сарачевићу, великом српском предатном и међуратном привреднику и задужбинару, чија је задужбина црква Светог Николе коју је овај задужбинар даровао свом селу.⁸ Породица Савковић, одакле је потицао Никола врачар, била је позиционирана у засеоку Грнчарица.

Делатност Николе врачара

Најзанимљивији део приче о Николи врачару тиче се његовог занайа којим се бавио. Његовој делатности су и Милош Ђ.

Шкарић и Јеремија М. Павловић посветили мало више пажње у својим редовима. Тако код Шкарића наилазимо на следеће податке:

Николи из Шилопаја врачару, врачане је једини занай од кога живи. Посла је – разуме се – досија. Причају за њега ово: Једном сељаку сваку ноћ нешто њо кући лујало је он оде код њега. Он га научи, да у љуво доба ноћи узме чистав џак ња нек држи њод оцаком, оно што луја скочиће с џавана у кућу, али њашће у џак, њи џак одмах ситисни, и видићеш, што је. Сељак њо њослуша и учини све њако. Кад сџаде лујашџи њо џавану, сељак њоднесе џак њод оцак. Кад се наједанџи нешто из оцака сручи у џак и у оном жару исџрже џак и однесе. Сељак суџра дан оде к Николи и каза му све, што му се доџодило. Кад Никола изиђе и донесе му исџи онај џак: „Ево видиш – каже – ја сам њо био“. Наравно, да је сељак добро љлашџи Николи, да више не иџра ноћу њо њеџовом џавану.”⁹

Шкарић додаје да је Никола врачар такође гасио угљевље и бацао карте. Угљевље се гасило тако што би онај ко долази врачару или врачари понео од куће воду у стакленој посуди. Врачар би потом насуо ту воду у зелену ђасу. Затим би у ватру бацио једну глогову младицу и оно угљевље што од ње остане бацио би у ону воду коју претходно прекрсти ножем, шапућући одређене

[5] Милош Јагодић, „Становништво”, у: *Рудник – Шайај висина*, ур. Радош Љушић (Београд: Службени гласник, 2014), 500.

[6] Милоје Т. Ракић, „Качер – антропогеографска проучавања”, у: *Насеља српских земаља*, књ. III, ур. Јован Цвијић (Београд: Српска краљевска академија, 1905), 827-828.

[7] Радомир Ј. Поповић, „XIX век”, у: *Рудник – Шайај висина*, ур. Радош Љушић (Београд: Службени гласник, 2014), 364-365.

[8] Драгослава Стефановић Копривица, *Заборањени родољуби, Љубомир Љуба Сарачевић* (Шилопај: Шилопајска панорама, 2023), 11-34.

[9] М. Ђ. Шкарић, *Народни живиш...*, 123-124.

бајалице. По начину на који се угљевље гаси, врачар је предсказивао даљу судбину своје муштерије. Након овог дела ритуала, једним делом воде у којој је угљевље гашено умивани су болесници, а други део је посипан по псу или мачки. Уколико се ове животиње стресу након тога, болеснику ће бити добро, а ако се не стресу болеснику нема опоравка. Ова услуга плаћала се један до два гроша у новцу или у храни.¹⁰ Обичај да се угљевље гаси у зеленој *ћаси* забележен је и у каснијим периодима у таковском крају.¹¹

С друге стране, Јеремија М. Павловић у свом раду *Качер и Качерци* даје још опширније податке о Николи врачару. На једном месту налазимо:

*За врачање у Качеру има досѝа народних врачара, које су чувене и ѝо даљим месѝима. Најчувенији је био Никола, ѝаѝар из Шилојаја. За њим долази Јованка из Трудеља и Сѝана Ђорђевићева, из Јарменоваца...*¹²

Нешто издашније податке о Николи врачару Ј. М. Павловић даје на другом месту, говорећи о народном лекарству у Качеру. Овде каже да се народ из Качера и суседних области често обраћао Николи за лекарску помоћ. Међутим, да он није прави лекар и прави врачар, Никола је сам за себе говорио. На једном месту рекао је *да нишѝа не зна и да се и сам чуди шѝо му народ ѝриѝисује ѝолику моћ у лечењу*, додајући:

Али ѝѝак искоришћавам свакоѝа, ко ми дође. Прво ѝѝражим од болесника, да ме извесѝи о ѝоку своје болесѝи и да ли је лежао на ѝрави (ѝа озебао?). За ѝим ѝа мало ѝо снази исѝрљам и ѝодѝашем и кажем му, форме ради: да ѝије свежу водицу са неком исѝуцаном биљком. Он ѝако ради и оздрави. Друѝом болеснику оѝеѝ исѝо чиним – и још ми ѝѝражи зайис. У зайису му сѝавим ѝодину рођења и наредим: да ѝа

*собом носи. Болесник ѝо носи и, верује, да ће оздравиѝи. Та ѝа вера и сѝасе.*¹³

На крају, Ј. М. Павловић пише како је полиција више пута кажњавала Николу због свог заната¹⁴, али напори власти да се разрачуна са овим лажним врачаром и народним лекаром, очигледно нису уродили плодом. Услуге лечења давањем одређених трава болесницима наплаћиване су више него услуге *ѝашења уљевља*.¹⁵

Међутим, у народном сећању су остали упамћени и неки случајеви где је Никола врачар добро одрадио свој посао. Тако је у Моравцима код Љига сачувано сећање да се у једној породици крајем 19. и почетком 20. века деца нису држала, те да су се морали обратити неком врачару у Шилопају за помоћ.¹⁶ Он им је рекао да су на међи између њиховог и комшијског имања закопана некаква јаја која су проузроковала несрећу у тој кући. Након што су урадили оно што им је врачар из Шилопаја рекао, деца су престала да умиру и живот се нормално наставио.¹⁷

Данас се у Шилопају мало зна о Николи врачару. Многи испитаници никад нису чули за њега. Неки су чули тек толико да је постојао неки Никола врачар, а тек су два испитаника знала детаље о његовом животу које су, како кажу, чули од старијих. Остало је упамћено да је Никола био лажни врачар који је варао људе, али да га срећа због тога није пратила. Пошто је у свом селу био познат као преварант, највише је радио у селима северно и североисточно од Рудника (Горња и Доња Шаторња, Блазнава... – данас општина Топола), где га становништво није довољно познавало.

[10] М. Ђ. Шкарић, *Народни живоиѝ...*, 123.

[11] Миленко С. Филиповић, *Таковци – еѝнолошка ѝосмаѝрања* (Београд: САНУ, 1972), 216-217.

[12] Ј. М. Павловић, *Народни живоиѝ...*, 115.

[13] Ј. М. Павловић, *Народни живоиѝ...*, 224.

[14] Ј. М. Павловић, *Качер и Качерци*.

[15] М. Ђ. Шкарић, *Народни живоиѝ...*, 123.

[16] С обзиром на то да није познато да се крајем 19. и почетком 20. века у Шилопају налазио још неки врачар, можемо са сигурношћу тврдити је у питању био Никола Савковић.

[17] Изјава Виде Марјановић дата аутору 28. 2. 2023. године у Моравцима.

Једна од последњих епизода у вези са Николом врачаром одиграла се у Доњој Шаторњи. Тамо је у једној богатој породици покушао да излечи једно дете од тифуса.¹⁸ На овај задатак није пошао сам, већ је повео и свог брата Љубу. Наде за спас нису биле велике, што је и сам Никола увидео. Међутим, он тада прибегава једном трику који је ушао у легенду. Као залог да ће дете оздравити до следећег јутра, Никола оставља свог брата Љубу у Доњој Шаторњи, а он бежи назад у Шилопај. Наравно, дете је до јутра умрло, а Љуба добија батине које је једва преживео. Прича се да је Љуба тад сковао песмицу:

*Ај браће Никола
нешто бих ти се јав'о,
што је г**е љашило,
што се нисам наг'о.*¹⁹

Овај догађај постао је нека врста легенде у Шилопају и околини, а Љубина песма прерасла је у општу пошалицу у селу која се певала када нешто пође по злу.

Лични живот и порекло Николе врача

Из Матичне књиге умрлих цркве у Љутовници сазнајемо да је Никола Савковић рођен 1863. године у Шилопају²⁰ где је провео цео свој живот. Његов отац звао се Петар Савковић Перцо и према причи мештана био је први члан ове породице који је дошао у Шилопај, док су по Милоју Т. Ракићу Савковићи дошли у Шилопај из Сјенице за време Првог српског устанка. Крсна слава Савковића биле су Цвети.²¹ Њихово имање налазило се у засеоку Грнчарица, на потесу који почиње од тромеђе Накучана, Криве Реке и Шилопаја и спуштало се ка реци Грнчарици.

[18] Казивач ове приче, Радојко Рацо Тодовић, говорио је да је Никола лечио ово дете од шпанског грипа, али описани симптоми (унутрашње крварење) јасно указују да се заправо ради о тифусу.

[19] Изјава Радојка Раца Тодовића дата аутору 17. 2. 2023. године у Шилопају.

[20] Матична књига умрлих Љутовница, уписи за 1915. годину.

[21] М. Т. Ракић, „Качер – антропогеографска проучавања“, 829.

Данас се горњи део тог потеса зове Перцовина по Николином оцу Петру (Перци) који је сахрањен на свом имању под једном липом где се педесетих година 20. века почело формирати ново сеоско гробље. Његов споменик је направљен од лошег пешчара и са њега се спрао натпис. Доњи део имања уз реку Грнчарицу зове се Врачаревина по Николи, односно по његовом занату.²²

О његовом детињству и раној младости нема никаквих података. Познато је да се женио два пута. Прва жена му се звала Миљојка. О њој сазнајемо тек онолико података колико пише на њеном надгробнику. Натпис на предњој страни споменика гласи:

*Овде љочива Миљоика суљруја Николе
Савковића живи 26 і умре 1 маја 1889 іодине.*

Са задње стране споменика пише:

*Овај сјомен јодиже јој њен свекар Пејшар
Савковић из Шилојаја.*

Са Миљојком је имао сина Драгојла који је умро 22. јула 1888. године као беба са свега 11 месеци, што сазнајемо са натписа на његовом надгробном споменику. Није познато да ли је са овом женом имао још деце, али након њене смрти 1889. године Никола се поново жени. Друга жена му се звала Живана. Са њом је имао сина Будимира, ћерку Ивану и још једну ћерку непознатог имена која се, према сећању мештана Шилопаја, удала у Ивановце или Козељ код Љига.

Никола је имао и брата Љубомира кога у историјским изворима налазимо почетком 1909. године као члана Рудничке окружне пољопривредне подружине Српског пољопривредног друштва.²³ Међутим, Љубомир је у народу остао упамћен као банкар који је сељацима давао кредите за пољопривреду под сумњивим условима и околностима због чега су неки остајали без летине и имовине.²⁴

[22] Изјава Радојка Раца Тодовића дата аутору 17. 2. 2023. године у Шилопају.

[23] *Тежак*, бр. 4 и 5, 12. 2. 1909, 58.

[24] Изјава Радојка Раца Тодовића дата аутору 17. 2. 2023. године у Шилопају.

Слика 2 – Предња (лево) и задња (десно) страна надгробног споменика Миљојке Савковић (аутор: А. Ђукић)

Није позната ниједна сачувана фотографија Николе Савковића. О његовом личном изгледу сазнајемо из пера Јеремије М. Павловића, који каже да је Никола био човек веома неугледне спољашњости. Био је неошишан и носио је некакву стару шубару. Узгред је био болешљив, што се није баш уклапало у његово занимање врачара и народног лекара.²⁵

Николино упокојење и породична трагедија

Након неуспелог лечења детета од тифуса у Доњој Шаторњи, нема више вести о Николи врачару. Из Књиге умрлих цркве у Љутовници сазнајемо да је Никола Савковић умро 29. августа 1915. године и сахрањен на сеоском гробљу у Шилопају.²⁶ На месту где је сахрањен, између сина Драгојла и прве жене Миљојке, данас нема надгробног споменика. Видљиви су само мала земљана хумка и мало кружно удубљење на њеном западном делу. Прича се да му споменик никад није ни подигнут

и да је то што почива у необележеном гробу својеврсна казна за занат којим се бавио.²⁷

Прича се да је цела његова породица неславно завршила. Жена Живана и ћерка Ивана су се пропиле и Николином брату Љуби *дале цело имање за чашицу ракије*, како се данас прича у селу. Син Будимир страдао је 1939. године несрећним случајем, искочивши кроз прозор и притом поломивши врат. Љуба је, према казивању, морао да скочи кроз прозор јер није могао да умре природном смрћу. Тако је породица Савковић замрла у Шилопају и данас у селу нема ниједног живог представника те породице. На месту где се налазила кућа Николе врачара данас је густо шибље, а од домаћинства није остало ништа. Све ово је, како кажу, злa коб која је породицу снашла због свега што су радили. Мада, сама кућа Николе врачара је опстала и то тако што ју је откупио Марко Савић из Шилопаја и преместио је у центар села где и данас стоји, онаква каква је била

[25] Ј. М. Павловић, *Качер и Качерци*, 224.

[26] Матична књига умрлих Љутовница, уписи за 1915. годину.

[27] Изјава Селимира Тодовића дата аутору 27. 2. 2023. године у Шилопају.

Слика 3 – Место на којем се налазило домаћинство Николе врачара, данас у густом шиблију (аутор: А. Ђукић)

и на старој адреси. И сећање на овог врачара бледи. У Шилопају и околини све мање људи зна било какву причу о Николи Савковићу и његовом деловању.²⁸

Приче о проклетству које сустиже породице у којима се неко бавио враџбинама, опште су познате у народу. Миленко С. Филиповић је забележио причу у Теочину, да је једна врачара, када је умрла, била тешка свега пет килограма: *Бој је „скврчио”, шћо је ѿланинкама омејшала сир и кајмак*. Куће у којима се врача угасе се после једног или два колена, како се у народу говори.²⁹ Према казивању мештана, иста судбина задесила је и породицу Савковић из Шилопаја.

Закључак

Никола врачар из Шилопаја био је несвакидашња личност свог времена. Његова појава као својеврсне окултне звезде и локалне легенде није била усамљена у Кнежевину и потоњој Краљевини Србији. М. Ђ.

Милићевић у свом делу *Кнежевина Србија* бележи да је средином 19. века подно Авале боравио неки *Врач* кога је народ звао *Сћеван Хроми*, коме је *ћпросћ свей ишао, као каквом ћосланику Божјем, јер је он ћројоведао шћа ће коме бићи*. Стеван Хроми је своја пророковања нарочито везивао за Авалу, па је тако говорио да се негде у овој планини крије силно закопано благо које се налазило испод некаквог великог камена који се морао подићи да би се до блага дошло. Људи су, верујући Стевану Хромом, масовно одлазили на Авалу у потрази за златом, прекопавајући сваки педаљ ове планине.³⁰

У временима након смрти Николе врачара, познати су подаци о разним пророцима, народним лекарима и врачевима, којих је било у сваком селу. *Пророчки* еснаф у Србији није замро ни након Другог светског рата. Тако је широм Колубарског округа остао познат Пера врачар из Докмира код Уба, чије је време делатности сезало до почетка седамдесетих година 20. века, када је умро у дубокој старости. Народ је овог врачара сматрао за „светитеља” због своје врачарске делатности, а остао је нашироко познат по томе што је *ћпроковао* своје васкрснуће из

[28] Изјаве о. Драгана Сарачевића из Горњег Милановца, Раде Дмитривић из Криве Реке и о. Тома Ђукића из Сврачковца, дате аутору фебруара 2023. године. Радојко Рацо Тодовић закључује да се сећање на Николу врачара убрзано гаси због економских миграција, услед којих су многи становници Шилопаја и околине у раној младости напустили ова села и вратили се у старости, па није било прилике да се ово и слична знања пренесу са колена на колено.

[29] М. С. Филиповић, *Таковци – ећнолошка ћосмаћрања*, 216.

[30] Милан Ђ. Милићевић, *Кнежевина Србија I* (Београд: Државна штампарија, 1876), 57-58.

Слика 4 – Кућа Николе врачара, пресељена у центар Шилопаја (аутор: А. Ђукић)

гроба, наводно, пославши *са оној свеѝа* писмо свом унуку у сну у коме је написао да ће васкрснути 6. маја 1972. године, седам месеци након своје смрти. Према писању тадашњег гласила *Наѝрег*, код Перине породичне куће и на сеоском гробљу у Докмиру, окупио се велики број људи у нади да ће присуствовати чуду, али је оно, нажалост, изостало.³¹

О утицају и моћи коју је имао Никола врачар, сликовито говори и његова кућа која се и данас налази у Шилопају, пресељена у центар села. То је кућа на спрат, правоугаоне основе, зидана од печене цигле, што је за крај 19. и почетак 20. века, када се и даље зидају једноставне приземне куће од трошних материјала, представљало позамашну имовину за своје време и својеврстан симбол моћи. Сличне ситуације имамо и данас, нарочито у источној Србији и Подунављу, где делују људи из *врачарској* и *ѝророчној* еснафа, а чија је економска моћ добро позната. У сваком случају, Никола Савковић, врачар из Шилопаја,

био је личност која је служила за подсмех, али којој се у нужди, када понестане свих других могућности за спас, морало веровати.

Извори и литература

Усмени извори

Вида Марјановић, Моравац
Драган Сарачевић, Шилопај (Горњи Милановац)
Рада Дмитривић, Крива Река
Селимир и Радојко Рацо Тодовић, Шилопај
Томо Ђукић, Сврачковци

Необјављени извори

Матична књига умрлих Љутовница

Објављени извори

Милићевић Милан Ђ. *Кнежевина Србија I*. Београд: Државна штампарија, 1876.

Павловић Јеремија М. *Качер и Качерци*. Београд: „Св. Сава“, 1928.

Ракић Милоје Т. „Качер – антропогеографска проучавања“, у: *Насеља српских земаља*, књ. III, ур. Јован Цвијић. Београд: Српска краљевска академија, 1905.

Шкарић Милош Ђ. *Народни живои и обичаји у Бабајућу и Велишевцима – два насеља у ваљевској Колубари*, приредили Милан Стојић и Александар Ђукић. Београд: Друштво српских родословаца „Порекло“; Љиг: Удружење за неговање културног наслеђа „Челник“, 2023.

Штампа

Наѝрег, 1972.

Тежак, 1909.

[31] *Наѝрег*, бр. 1154, 14. 5. 1972, 10.

* Нарочиту захвалност аутор дугује Радојку Рацу Тодовићу из Шилопаја, који је несебично помогао при прикупљању података за писање овог рада, предлажући саговорнике, претражујући терен заједно са аутором и показујући места у селу која су значајна за истраживачки рад о Николи врачару. Уз то, Рацо је један од ретких становника Шилопаја који негује народна сећања и традиције овог села и чува их од заборавља и као такав је неизоставан саговорник на тему прошлости западних падина Рудника.

Литература

Јагодић Милош. „Становништво”, у: *Рудник – Шайаћ висина*, ур. Р. Љушић. Београд: Службени гласник, 2014.

Поповић Радомир Ј. „XIX век”, у: *Рудник – Шайаћ висина*, ур. Р. Љушић. Београд: Службени гласник, 2014.

Стефановић Копривица Драгослава. *Заборављени родољуби – Љубомир Љуба Сарачевић*. Шилопај: Шилопајска панорама, 2023.

Филиповић Миленко С. *Таковци – етнолошка њосмајрања*. Београд: САНУ, 1972.

Цвијић Јован. „Упутства за истраживање народа и народног живота”, *Српски етнографски зборник*, књ. XVI (1910), 437-480.

Nikola, a Folk Healer from Šilopaj: Between Trust and Deception

Flipping through the sources from the beginning of the 20th century for Valjevo and Rudnik districts, in the first place, the works „Folk life and customs in Babajić and Veliševci - two settlements in Valjevska Kolubara” by Miloš Đ. Škarić from 1912 and „Kačer and Kačerci” by Jeremija M. Pavlović from 1928, particular attention was drawn to a certain Nikola witch doctor from Šilopaj, whose name is mentioned in both works. His work as a witch doctor and folk healer at the end of the 19th and beginning of the 20th century was known both in the villages of Rudnik and in the villages of Valjevo and Kragujevac districts. The people perceived Nikola the witch doctor as a fraud, which he himself did not hide, but in situations, when all other possibilities were exhausted, they came to him for help.

Fate was not kind to him or his family. It is known that Nikola outlived one of his children and his first wife, and was buried in an unmarked grave. Members of his family died in tragic and unnatural ways, and today there are no living members of this family in Šilopaj. The people explained it by saying that the families in which witchcraft was practiced experienced a difficult fate and died out after one or two generations.

With his appearance, Nikola the witch doctor from Šilopaj, did not leave people indifferent. Jeremija M. Pavlović and Miloš Đ. Škarić dedicates many more lines to him in his works than to other personalities they wrote about, and even today in Šilopaj and its surroundings, songs about him are jokingly sung.

Aleksandar Đukić

